

ASPECTE ALE RAPORTULUI CENTRU - PERIFERIE ÎN BUCUREȘTI LA SFÂRȘIT DE SECOL XIX

Cristina Constantin

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul rezolvării treptate a «chestiunii orientale», interveniseră câteva schimbări în lumea sud-est europeană. Dobândirea unui nou statut în relațiile internaționale avea să confere statelor din această zonă un alt impuls dezvoltării lor prin crearea cadrului necesar adoptării unor reforme politice și economice.

Eugen Lovinescu spunea că orașele, dar mai ales capitalele sunt «porii prin care se absoarbe șuvoiul tuturor înnoirilor civilizației moderne»¹. Din păcate, adoptarea unui nou model, cel occidental, s-a făcut prin ceea ce s-a numit în epocă «arderea etapelor», fără a se ține seama de realitățile diferite din spațiul românesc. Acest aspect a determinat discrepanța între capitală și provincie, iar în cadrul orașelor – între centru și periferie.

Unificarea administrativă din 1862, stabilirea capitalei noului stat la București, a făcut ca acesta să devină centrul politic, administrativ, economic și cultural al țării, care să capteze o parte din prestigiul și importanța Iași-ului. Bucureștiul devenise, practic, un veritabil magnet pentru clasa politică, pentru elita culturală a vremii.

Un aspect al acestui raport centru – periferie este dat de însăși definiția periferiei: «ținut, regiune, cartier, zonă, punct situate la margine în raport cu centrul, sau cu un punct de referință.»²; inexistența unor obstacole naturale sau istorice (ziduri de cetate), faptul că era un oraș de câmpie, au făcut ca suprafața Bucureștiului să crească într-un ritm necontrolat. În 1878, orașul ajunsese la o întindere de 30 km², din care: 4.236 m² case și curți, 360.692 m² grădini de flori, 4.129.270 m² pometuri, 3.001.527 m² grădini de legume, 12.118.122 m² vii, 2.892.213 m² locuri virane și 2.515.830 m² străzi și piețe³. Abia a șaptea parte din oraș era ocupată de construcții și de curțile lor, la 1878, în timp ce străzile și piețele reprezentau mai puțin de 10%.

Stoparea extinderii necontrolate a suprafeței orașului a fost una din problemele întâmpinate de edilii capitalei, dar măsurile de limitare a fenomenului s-au lovit și de interesele unor persoane particulare. Astfel, într-o ședință a Consiliului Comunal București din 1895, se arată că la marginea orașului se aflau moșiile câtorva mari proprietari, care nu agreau proiectul de lege privind periferia orașului deoarece «ar fi privați de speculă ce fac astăzi prin transformarea locurilor lor, odinioară pentru agricultură, în loturi

¹ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, 1992, vol. II, p. 72.

² D.E.X., Institutul de lingvistică «Iorgu Iordan», București, 1994.

³ *Istoria orașului București* (coordonator: Florian Georgescu – Muzcul de Istoric a Orașului București), 1965, p. 29.

parcelate, deschizând pe dânsle strade din cele mai insalubre, fără nici o autorizație și fără a se conforma regulelor Comunale.»⁴

Această situație punea Primăria Bucureștiului într-o dilemă: să accepte crearea în jurul orașului a unor cartiere insalubre, a unui «brâu de infecțiune din zi în zi mai larg sustras de la orice reglementare și supraveghere»⁵, sau să încerce luarea altor măsuri. Printre măsurile propuse s-au aflat: admiterea proiectului șanțului înconjurător al orașului, votat de către Consiliul Comunal încă din 1887 (așa numitul proiect Câmpineanu), cumpărarea de la proprietari a terenurilor pentru care aceștia aveau deja planuri întocmite de parcelare, spre a le vinde. Totodată, Primăria Bucureștiului a trimis în zona periferică a orașului o comisie, care a întocmit un raport asupra situației existente. În urma raportului acestei comisii, Consiliul a arătat că este o urgență «a anexa la București cătunul Floreasca și o parte din Colentina, pentru a se întinde la aceste regiuni măsurile sanitare ce se aplică în Comuna București.»⁶ Totuși, extinderea orașului a continuat. În 1891, pentru o mai bună funcționare în administrația orașului se face o schimbare importantă în structurarea acestuia. În ordonanța care este dată, la articolul 1, se stipula: «De la data publicațiunii prezentei, stradele orașului vor fi clasificate în *ocoale*, în ceea ce privește regulile de observat la clădirea edificiilor sau salubritatea lor, și în *secțiuni* întrucât privesc lucrările municipale ale serviciului tehnic de alinieri, ale serviciului medical etc.»⁷ Disponerea ocoalelor era circulară, de la centru către periferia orașului. Prin urmare, orașul avea trei ocoale și zone secțiuni; erau publicate, de asemenea, toate străzile cu ocol și secțiunea din care făceau parte (în total 848 de străzi). În 1894 se formează cel de-al patrulea ocol, care era o zonă mai mult rurală, o zonă rezervată plantațiilor și fabricilor. Suprafața orașului în 1894 ajunsese la 5.000 ha, iar populația sa la 232.009 locuitori, conform recensământului din 1894. Aceasta făcea ca orașul să rezerve aproximativ 130 m² de locuitor, în timp ce Viena avea 36 m², Budapesta 65 m².⁸

Înființarea s-a făcut nu în scopul de a se clădi pe el, ci pentru a se face plantații și grădini, care circumscrie mai bine cele trei ocoale. În același an, se încorporează Bucureștiului Floreasca și câteva case din comunele Militari și Roșu⁹. În discuțiile din Comitetul Comunal cu privire la acest ocol IV, primarul N. Filipescu nu a găsit bun proiectul lui Câmpineanu de delimitare a orașului printr-un șanț, și nici proiectul lui Pake Protopopescu, care viza restrângerea Bucureștiului și divizarea acestuia în mai multe comune suburbane, lăsându-se numai Culoarea de Roșu să fie Bucureștiul propriu-zis. N. Filipescu considera această ultimă propunere o ficțiune, deoarece «ar da naștere la un cuib de infecție în jurul Bucureștiului, pe care administrația le-ar neglija în a le supraveghea, nefăcând parte din București»¹⁰. De asemenea, suma de 40.000 de lei alocată pentru a cumpăra terenuri în noul ocol IV pentru a nu se putea clădi, era considerată insuficientă.

⁴ F.A.S.M.B., Fond P.M.B. – Secretariat, dosar, nr. 4/1895, fila 123.

⁵ Idem, fila 124.

⁶ Idem.

⁷ Primăria Orașului București, Ordonanța și tabela pentru clasificarea stradelor pe ocoale și secțiuni

⁸ Marcell Dicționar Geografic al României (coordonator: George I. Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore Tocilescu), vol. I, București, 1898, fila 55.

⁹ F.A.S.M.B., Fond PMB – Secretariat, dosar nr. 3/1894, fila 55.

¹⁰ Idem, filele 59 și 60.

Acest fapt a determinat adoptarea unui proiect de lege prin care erau puse condiții foarte grele celor care voiau să construiască în ocolul IV, și se acordau facilități celor din ocolul II pentru același lucru.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atât creșterea demografică, cât și creșterea spațială a orașului, au determinat înmulțirea mahalalelor. Se constată două fenomene: pe de o parte, dispariția din interiorul unor mahalale a terenurilor virane, ceea ce determină desprinderea din vechile mahalale a unora noi, care poartă aceleași nume, dar cu calificativul de «Nou», sau «Noi», iar pe de altă parte apariția unor mahalale noi la periferia orașului.

În cadrul primului fenomen se încadrează mahalalele: Sfântul Gheorghe Vechi și Sfântul Gheorghe Nou, Precupeții Vechi și Noi, Delea Veche și Nouă etc.

Unele străzi și unele mahalale erau denumite și după natura activității pe care o desfășurau locuitorii din zona: Cărămidari, Blănari, Oțelari, Negustori, Tăbăcari, Olari, Făinari etc.¹¹

Crește totodată și numărul de clădiri: Bucureștiul avea în 1864 aproximativ 16.000 de case, iar în 1878 numărul acestora ajunsese la 31.037. Nu există o repartitie uniformă a acestora: cele mai multe se găseau în Culoarea de Negru (5.681), apoi în Culoarea de Albastru (5.175), în Culoarea de Galben (4.857), în Culoarea de Verde (3.891), iar în Culoarea de Roșu, care era și centrul orașului, numai 1.430 de case.¹²

Numărul mic de case din partea centrală a orașului are drept cauză principală prevederile speciale existente în acest sens în regulamentele de epocă, relative la construcțiile din această zonă și implicit la costurile ridicate ale acestora.

Inevitabil, am atins o altă problemă, aceea a reglementărilor arhitecturale cu implicații la acest raport centru – periferie. Pentru București, premise în ceea ce privește supravegherea construcțiilor în oraș datează încă din perioada Regulamentelor Organice, când se emite prima legislație precisă în acest sens, și anume «Așezământ pentru înfrumusețarea orașului București»¹³, în aprilie 1831.

Acest document prevedea necesitatea unei autorizații de construcție, amplasarea scăriilor doar în interior; un arhitect urma să supravegheze toate aceste măsuri. După incendiul din 1847, reglementările pentru construcțiile din oraș s-au înmulțit, regulamentele devenind din ce în ce mai clare.

«Regulamentul pentru construcții și alinieri» împărțea orașul în trei circumscripțiuni sau ocoale în ceea ce privește condițiile de construcție¹⁴. În articolul 19 al acestui regulament se arată că nimeni nu putea «construi, reconstrui sau împrejmuji» fără acordul Primăriei.

Cea mai mare parte a clădirilor importante se aflau în zona centrală a orașului, care corespundea Culorilor de Roșu și de Galben, în timp ce la periferia orașului construcția caselor a avut o creștere mai mult numerică, și mai puțin calitativă. Acest fapt s-a datorat reglementărilor diferite pentru centru și periferie. Astfel, articolul 22 al

¹¹ George Potra, *Din București de ieri*, București, 1990, vol. I, p. 256.

¹² Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștiului*, București, p. 154.

¹³ Cezara Muccnic, *Arhitectura civilă a Bucureștilor în secolul al XIX-lea*, București, 1989, p. 23.

¹⁴ *Regulament pentru construcții și alinieri*, București, 1879, p. 13.

regulamentului din 1879 stipula că în centrul orașului (ocolul I), toate construcțiile, atât la stradă, cât și în interiorul curții să fie din zid; totodată, numai pentru străzile de 20 metri lățime se permiteau case cu patru etaje, de 17 metri înălțime maximă. De asemenea, înălțimea unei camere nu putea fi mai mică de 2,70 metri¹⁵. Potrivit unei statistici din 1878, imobilele fără etaj din București reprezentau 91% din totalul construcțiilor, iar procentul pentru clădirile construite din cărămida era doar de 44,24%.¹⁶

Caracterul rustic și imaginea de arhaic a Bucureștiului – prezente până spre jumătatea secolului al XIX-lea – se estompează pe măsură ce procesul de modernizare se manifestă. Fenomenul de schimbare a înfățișării orașului nu este izolat de ceea ce se întâmpla în Apus. Este perioada reconstrucției Parisului în timpul lui Napoleon al III-lea, coordonator fiind Eugène Haussmann (1853 – 1872), este – de asemenea – perioada reorganizării Romei (1820 – 1882), după planurile lui Alessandro Viviani, precum și aceea a modernizării celebrei Vienesse Ringstrasse, în 1860 etc.¹⁷

Această urbanizare începe de la centru către periferia orașului, și este mai lentă sau mai evoluată, înregistrând fluctuații în funcție de disponibilitățile financiare ale edililor capitalei. Acest aspect este relevat în special de relațiile călătorilor străini, în care se subliniază faptul că zona centrală a orașului modifică prima impresie dezagreabilă. De altfel, există un interes al autorităților locale pentru familiarizarea eventualilor călători străini cu planul orașului.

Într-o notă a Șefului Diviziei Comonale către Prefectul capitalei, se arată că maiorul Papazoglu a prelucrat planul în București, elaborând și un alt plan, mai mic, în care «se vede centrul orașului»¹⁸ și care se vindea la prețul de doi lei.

Există anumiți factori, de natură economică, demografică și socială, care au influențat dezvoltarea și modernizarea orașului. Lipsa unui sistem financiar propriu până la schimbarea statutului politic a îngreunat procesul de urbanizare. Greutățile financiare întâmpinate în finanțarea lucrărilor edilitare, a făcut necesară contractarea de împrumuturi.

Sumele obținute astfel nu aveau doar o întrebuintare edilitară, ci erau utilizate și pentru rambursarea unor împrumuturi mai vechi, sau a dobânzilor acestora. De exemplu, în 1898, primarul Bucureștiului, N. Filipescu, propunea Consiliului Comunal negocierea unui împrumut de 30.000.000 lei, considerat avantajos pentru că anula alte împrumuturi contractate de către Primăria orașului; jumătate din sumă urmând a fi data Casei de Depuneri și Consemnațiuni, la care se spunea: «plătim dobânzi mari»¹⁹. Datorită faptului că suportul statului în astfel de acțiuni era limitat, iar împrumuturile mai mari erau și mai avantajoase, se apela la băncile din străinătate. Împrumutul pe care N. Filipescu îl propunea Consiliului Comunal avea o dobândă de 4,5%, și era contractat pe timp de 50 de ani²⁰; urma să fie încheiat în baza unei convenții cu băncile «Berliner Handels – Gessellschaft» și «Deutsche Bank» din Berlin, care erau reprezentate la București de «Dl. Blank», în numele casei Marmorosch Blank.

¹⁵ Ibidem, p. 339.

¹⁶ Gheorghe Brătianu, *Sănătatea Bucureștilor 1862 – 1944*, București, 1970, p. 16.

¹⁷ Zeynep Celik, *The making of Istanbul. Portrait of an Ottoman City in the Ninetenth Century*, Washington – Seattle – London, 1986, p. 7.

¹⁸ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne – Diviziunea Comunală, dosar nr. 216/1871, fila 3.

¹⁹ F.A.S.M.B., Fond PMB – Secretariat, dosar nr. 4/1898, fila 70.

²⁰ Idem.

Jumătate din acest împrumut, adică 15.000.000 lei, era utilizată pentru achitarea altor datorii, iar cealaltă jumătate urma să fie folosită în scopul efectuării unor lucrări de înfrumusețare a capitalei.

Pentru înlesnirea accesului la fonduri financiare, prin legea din 1 iunie 1893 era înființată «Casa specială a lucrărilor orașului București»²¹. Această casă a fost mai întâi înzestrată cu 30.000.000 lei, la care se adaugă și prețul locurilor expropriate ce se vindeau de către Primărie, și 50% din valoarea locurilor virane.

Un alt factor de întârziere a urbanizării l-a constituit birocrația, moștenită din perioada anterioară, și centralizarea excesivă a actului decizional. Pentru a ilustra acest fapt este suficient a aminti că alinierea unei simple străzi din București presupunea, din punct de vedere procedural, următorul parcurs: mai întâi Serviciul Tehnic al Primăriei întocmea planul de aliniere al acelei străzi, apoi acesta era aprobat de către Consiliul Comunal, și înaintat spre a fi aprobat Consiliului Tehnic Superior de pe lângă Ministerul Lucrărilor Publice. După aceea, mergea la Ministerul de Interne, apoi la Consiliul de Miniștri, la Camera Deputaților, la Senat, și în cele din urmă – la Rege.²²

O componentă importantă a dezvoltării unui oraș, și în același timp un însemnat indiciu al acesteia, este creșterea demografică. Acest fenomen a fost generat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de mai mulți factori: creșterea numărului de nașteri, migrația din provincie în Capitală, stabilirea unor străini, în interes de afaceri, sau ca simpli profesioniști. Pentru București, creșterea demografică este spectaculoasă: la 1859, orașul avea 121.734 locuitori, în 1894 – 232.009 locuitori, iar în 1899, 276.178 locuitori; de la 1859 la 1899, creșterea populației bucureștene este de 127%.

Sub raport social, se poate observa o anumită repartizare ierarhică în cadrul celor cinci Culori: Roșu, Galben, Albastru, Verde și Negru. În acest sens, maiorul D. Papazoglu specifică (în 1871) faptul că în Culoarea Galben «locuia toată nobilimea orașului», în Culorile Albastru, Verde și Negru «locuia populația claselor de mijloc», iar despre Culoarea Roșu arată că «este centrul centrul capitalei încărcat cu magazinele comercianților.»²³

În Bucureștiul sfârșitului de veac XIX, raportul centru – periferie se exprima așadar prin diverse aspecte – administrativ, arhitectural-edilitar, demografic, social – , a căror unitate se reflectă în evoluția urbanistică a Capitalei românești.

Aspects of the Center-Outskirts Relationship, in 19th Century Bucharest

SUMMARY

An important part in the life of any urban settlement is given by the relationship between the center and the outskirts. Usually, in Bucharest, the outskirts were formed around a church, and were named after the typical inhabitants' occupations. The article presents the above-mentioned relationship, from various points of view – administrative, architectural, edilitarian, demographical, social.

²¹ F.A.S.M.B., Fond PMB – Secretariat, dosar nr. 3/1896, fila 198.

²² A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne – Diviziunea Comunală, dosar nr. 180/1888, filele 43, 65, 176.

²³ G. Costescu, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, 1944, p. 34.